

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Українсько-Азербайджанський Інститут
соціальних наук і самоврядування ім. Г. А. Алієва

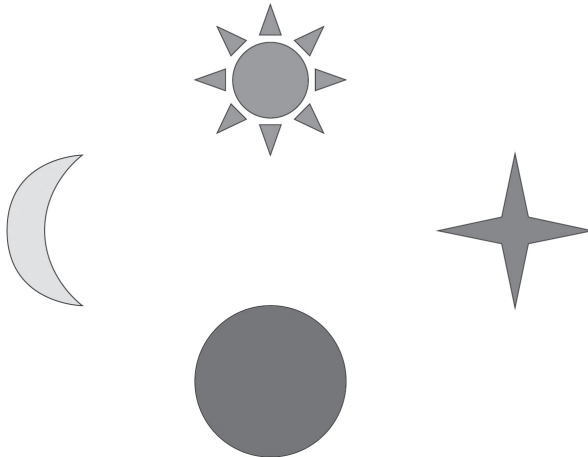
МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Україна в контексті світової цивілізації: традиції і сучасність

Випуск 2

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства,
м. Київ, МАУП, 29 листопада 2012 р.*

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2013

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф. — д-р політ. наук, проф.

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.

Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.

Соколовська К. М. — канд. іст. наук

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. конф.]. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013. — 188 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

ЗМІСТ

С. О. Воронов

Культурні регулятори економічного розвитку підприємства 6

Г. А. Гайдукевич

Нейтральная Украина и черноморский регион..... 11

В. Ю. Горанін

Сучасний погляд на традиційний світогляд і вірування на теренах України 19

А. А. Гоцалюк

Гуманізація освіти на засадах історико-культурологічних дисциплін..... 29

О. С. Грецький

Громадянськість: етнокультурний вимір..... 34

О. І. Дікареєв

Цивілізаційний вимір міжнародних відносин України з Китаєм 39

І. В. Калько

Особливості гендерного літературознавства в Україні 48

А. В. Кальянов

Культурологічні чинники професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців 53

О. М. Кирилова

Виховний потенціал роману Ліни Костенко “Записки українського самашедшого” 59

О. М. Кирилова

Формування духовності особистості у листах Василя Стуса до сина 64

П. М. Лісовський

Проблема етнічності українства в європейську співдружність як простір громадянської суб’єктності (соціально-філософський конструктивізм мудрості)..... 68

П. В. Несторенко

Нагородна система України як продовження традицій світової цивілізації..... 75

О. Б. Применко

Комплекс меншовартості в українському менталітеті як результат “боротьби двох культур” — української і російської — у часи комуністичного режиму 80

С. В. Прищенко

Естетичні проблеми рекламної графіки як відображення соціокультурної сфери суспільства... 89

Є. А. Антонович,

С. В. Прищенко

Концепція інтегрованої навчальної дисципліни “дизайн реклами” 96

С. В. Прищенко,

Т. В. Сенчук

Витоки дизайну в контексті культури..... 102

В. С. Рижиков

Підготовка кваліфікованих юристів на засадах чинного законодавства..... 111

Л. Є. Калашнікова,

Є. В. Рильцев,

Х. Є. Лисак

Майбутнє програмується історією 116

М. В. Сколуб

Адміністративно-судовий устрій Бессарабської області у 1812–1856 рр...... 124

К. М. Соколовська

Українська національна символіка (історико-культурологічний аспект)..... 134

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ТРАДИЦІЙНИЙ СВІТОГЛЯД І ВІРУВАННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Актуальні проблеми українознавства, с. 19–28

Хоча теогонія наддніпрян та філософсько-сакральні бачення світу нині досліджені мало, певна інформація про роль вірувань, їх нероздільність із науковими здобутками у відповідних дослідженнях все ж розкривається. Отож нарівні з обрядово-побутовим значенням язичницького культу, важливу роль у формуванні філософських поглядів наших пращурів відігравали космогонічні функції.

Як свідчать наукові дослідження багатьох учених, на теренах слов'янських земель не тільки була розвинена система релігійно-філософських уявлень, вона ще й пов'язувалася із науковими й мистецькими здобутками. Ось що пише, наприклад, про період дохристиянської Русі визначний дослідник старовини О. П. Знойко: “Дохристиянське язичництво на Русі ґрунтувалося теж на астральному культі, аналогічному культові стародавніх цивілізацій. Це було поклоніння небесному вогневі й воді, в якому богів символізували небесні світила. Фрагментарно залишки язичницької обрядовості збереглися й до нашого часу. Міфологія ґрунтувалась

на уявленнях про утворення й розвиток Всесвіту, а боги київського пантеону, річні свята й символіка обрядів розкривають риси дохристиянської ідеології та психології” [1]. Прадавні знання і уявлення слов'ян накопичувались тисячоліттями у віруваннях і обрядах, та пройшли горнило багатьох соціально-політичних зрушень. Синтезуючись з іншими філософськими концепціями, вони дійшли до нас у формі дивної релігійної системи — нестрункої, розширеної, подекуди надто спрощуваної.

Починаючи із первісних форм, релігія і наука не йшли окремо одна від одної, оскільки брали свій початок в осмисленні навколишнього світу, і йдучи поряд, поколіннями людей доповнювалися й переосмислювалися. Первісні форми математики й астрономії зародились саме на території нинішньої України. Це можна пов'язати з виникненням землеробства, і, як наслідок, — з необхідністю спостереження за циклічною зміною небесних світил відповідно до земних циклів. Як відповідь на факти процесів, перед якими поставила людину природа, разом з їхнім

первісно-науковим дослідженням, людина наділяла процеси філософськими символами. Майже одночасно з розвитком хліборобства започатковується скотарство з великою рогатою худобою. Тоді як в Анатолії розводили лише кіз і овець. Шилов з цього приводу зазначає: “...бугодністровська, та сурсько-дніпровська археологічні культури були найпершими хліборобсько-скотарськими культурами на території не тільки України, але й усієї Східної Європи” [2]. Це закладає корені культу Бика, про який буде згадано пізніше. Культ цей рознесли прадавні наддніпряни, подарувавши його відгомін багатьом культурам.

Однією із найдавніших відносно досліджених пам’яток сакральної культури є так звана Кам’яна Могила — визначний артефакт історії, що знаходиться в районі Мелітополя біля ріки Молочна. Це кам’яне утворення заввишки дванадцять метрів та кількасот метрів у перетині поточене гротами. Карбування на стінах Кам’яної Могили відображують прадавні релігійні, мистецькі та побутові уявлення людей. Основні записи і замальовки, на думку спеціалістів, були зроблені у XX–X тис. до н. е., а доповнення робились аж по III тис. до н. е. [3]. Петрогліфічний комплекс Кам’яної Могили є виявом сакрального світобачення, що формувалось в культурно-історичному поясі від Індії до Європейського узбережжя Атлантики. З-поміж усіх малюнків, деякі зображення є явними прообразами майбутніх культових сутностей.

Малюнок з “Гроту Чаклуна” — людська постать, оточена щільним

зірковим колом, зображує науково-релігійну концепцію пізнання людиною руху зодіакальних тіл. Певно, це праобраз зодіакальної сутності, яку слов’яни згодом назвуть Сварогом. Різноманітні зображення свастик і хрестів, нанесені на мегалітах Кам’яної Могили, — все це космогонічні образи руху Сонця і космічних тіл, втіленням яких через тисячі років стане Сварог. Антропоморфні зображення Сварога — не типові, і не мають традиційних основ у слов’янському язичництві. Сварожим знаком споконвіку були різноманітні рівнобічні хрести (язичницькі, козацькі), й різні форми свастики — сварги, які широко побутують в українській вишивці, писанкарстві, кераміці. Є вони й на фресках Софійського собору в Києві — як символ живучості язичницьких традицій у християнстві. Оскільки за язичницькими віруваннями Свароже Коло породило Сонце, то тотемними функціями Сварога є покровительство вогню (один з епітетів — Сварожич). У більш пізній період, із соціальним розвитком, професійним втіленням сварожого вогню стало ковальство. Сварог — це сварга, або коло, стилізована модель об’єднаних зодіакальних сузір’їв. У книзі “Міфи Київської землі та події стародавні” О. П. Знойка читаємо: “Слов’янознавець і філолог Г. Дяченко знайшов у чеському літописі назву Сварога Зодіакус. Це потверджує те, що Сварог ототожнювався саме із зодіаком...”, і далі: “Очевидно, Сварог вшановувався не як єдине божество, а як синкліт головних богів неба. Такого значення, слід розуміти, надано Сварогу і в повідомлен-

ні Іпатіївського літопису. Можливо, Сварога треба розглядати як пантеон раннього неоліту” [1]. Отже, бачимо досить тривалу тяглість релігійно-наукових уявлень про космос, які в менш метафоричній формі підтверджуються сучасними дослідженнями.

За космогонічними уявленнями пращурів, з астрономічним Сварожим колом безпосередньо пов'язаний символ Світового Древа. Піктограми його антропоморфного жіночого образу зустрічаються ще з мезоліту — це так звана Мати Лосиха. Піктограми на стінах вже згаданої Кам'яної Могили свідчать про древність її космічно-земного культу. Дослідник сакрального культу Руси О. П. Знойко це підтверджує: “Стародавню космогонію й міфологію астрального культу розкриває різдвяний обряд, останнім часом перенесений на Новий рік: ушанування Прадерева Світу. ...Прадерево Світу — це разом і земля, й зоряна Галактика — Чумацький (Молочний) Шлях” [1]. Цей культ народився одним з найперших, та видозмінюючись, побутує і досі. Антропоморфне жіноче втілення Прадерева Світу було полісемантичним. В епоху неоліту, коли більшу роль у здобутті їжі відігравало мисливство, Велика Богиня сприймалася матір'ю тварин. Зі зростанням значення землеробства, її образ — символ плодючості землі. Із розвитком уявлень про світ, між різними втіленнями Великої Матері були розподілені функції уособлення космічних та земних явищ, покровительство календарно-обрядовим процесам та соціально-професійній ролі людини.

Згідно з дослідженнями, шанування зооморфного образу Великої Матері — Олениці, зокрема можна прослідкувати і в ранньотрипільських поселеннях на Дністрі, де розгалужені оленячі роги займали чільне місце у житлі — поряд із піччю [4]. Для трипільців-хліборобів сюжет із двома небесними Оленицями (Лосихами) був на той час вже анахронізмом, тому що зображував попередній — мисливський — пласт космогонічних уявлень. Але оскільки космогонічна частина міфу залишилась і сюжет цей зображався на ритуальному посуді, відбулася своєрідна консервація архаїстичних уявлень. До того ж, до міфологічної частини древнього мисливського культу були введені істотно нові елементи: у земному своєму втіленні Богині-Лосихи втратили функції матерів, що плодять диких звірів для мисливців, і стали матерями, які напувають дощами хліборобські поля. Поступово трипільські символи небесних Матерів-Олениць набули характерної стилізації: на обрядовому посуді починають зображати лише вим'я з витікаючою водою у формі чотирьох великих круглих крапок із чотирма лініями потоків (за кількістю сосців Олениці). Та й взагалі — дощ на багатьох зразках кераміки зображується таким, що ллється із півкруглої хмари саме чотирма потоками. За аналогією, парні біноклеподібні воронки могли символізувати груди Великої Матері, через які проливали ритуальну воду на поля, імітуючи дощ. Підтвердженням цього може слугувати хрестоподібна перетинка біноклеподібної посудини із Верем'я, до якої привернула увагу

дослідниця Т. Г. Мовша у своїй праці “Про антропоморфну пластику трипільської культури”. Перетинка є антропоморфною присвятою зрошувальним функціям Великої Богині — на ній чітко й рельєфно зображені жіночі груди, без інших частин тіла. Навколо грудей накреслені знаки засіяного поля, а з грудей витікає вертикальна лінія крапок-крапель.

Різноманітні образи жінок, що простягають до неба сосуди з водою, жінки, що ворожать або чаклують над чарою, скроплення землі крізь біноклеподібний посуд, що символізував сосці вимені Богині-Лосихи, стилізовані Олениці, що стікають дощами на керамічних розписах, — це різноманітні втілення Праматері за часів Трипілья. Забувалися астрономічні знання й філософія, гинули боги, а культ Праматері відроджувався, змінюючи імена: це — Велика Матір, тотемна Мати-Лосиха, Мати сира Земля, Світове древо й Берегиня, Рожаниця й Мокош, Оранта й Параскева-П'ятниця. Мати сира Земля, як аграрний символ та уособлення плодючості, вшановувалась і у XX ст. Її називали “годувальницею”, “матір'ю”. Селянин перед тим як почати оранку, землі кланявся, звертався до неї, як до живої істоти, просив послати добрий врожай. Перед землею проголошувалися клятви, їй вклонялися, її цілували, вбивці мусили просити в неї прощення — вона, як мати вбитого, могла пробачати злочинця. Олениця (Лосиха) — це зооморфне втілення найдревнішої слов'янської богині, що уособлювало плодючість, небо й сонячне світло. Її роги символізували сонячні промені. Відголосся релігійно-космогонічних

уявлень предків ще з епохи мезоліту йшло тисячоліттями наддніпрянських поколінь. Народні головні убори з помпонами, хустки, зав'язані “ріжками” зверху, — все це символи олениць. Її досі сакральні предмети слов'ян вкриваються вишиваними, тканими, розписними образами Праматері, втіленої у Богині-Берегині, Світовому Древі, Козаку на коні, та оленях або лосях. А в Україні й досі вшановується синтезований язичницько-християнський образ Оранти-рожаниці.

Перехід до відтворних форм господарювання (скотарства та землеробства), який відбувався на півдні теперішньої України у VI–V тис. до н. е., відображається і в тематиці наскельних малюнків. Характерним прикладом і приблизною відправною точкою формування культу Бика на берегах Дніпра можна розглядати петрогліфи Кам'яної Могили. Зустрічаються зображення, що символізують плідну силу природи — це космогонічний тандем Бика й жінки — одного з втілень Праматері. Зображається також роль Бика у побуті людини. Провідним об'єктом таких зображень є приручений бик та шаман-чаклун. Найяскравіше тема культу Бика репрезентована в печерному святилищі — гроті Бика. Зображення виконані технікою заглибленого, так званого негативного рельєфу, з елементами підфарбовування. Цей неолітичний пласт зображень може бути датований V–IV тис. до н. е. Наступний період — доба ранньої та середньої бронзи (III — початок II тис. до н. е.) — представлений так званими бичачими плитами із зображення-

ми запряжених у вози та волокуші биків. То були часи запровадження колісного транспорту — гарб на дискових суцільнодерев'яних колесах. З плином часу, загальна тема Бика доповнюється темою запряженого бика, точніше — вола.

Пізніше, на території від України до Східних Балкан, на базі місцевої буго-дністровської культури, виникає трипільська цивілізація — північна периферія цього вогнища неолітичних цивілізацій. Археологічні дослідження раннього Трипілля на Україні збагатили науку відомостями про культ Тура в епоху V—III тис. до н. е. Культ, який крізь плин часу дожив у вшануванні різних його втілень і до часів княжого Києва. Розвиток естетики і мистецтва у трипільців доповнювалися унікальністю їхньої культури — оригінальним поєднанням наукових здобутків і релігії, застосуванні цієї системи поглядів у побуті. Культ Бика тут розширився у космогонічну концепцію, де поряд із Жінкою — символом Землі, символ Бика ототожнювався із запліднюючою силою Сонця, його рухом по небесному склепінню. Характерний приклад — знайдена під час розкопок Луки-Врублевецької на Дністрі піч. Піч ця символізувала Сонце, під нею була захована голова бика. У печі спалювались символічні жертви — кам'яні жіночі фігурки. Було також знайдено поховання кам'яних бичої голови та жіночих фігурок. Своїм розташуванням фігурки показували напрямок руху Сонця. До того ж, на одній зі знайдених голів бика було зображено жіночий силует [5]. Крім астрономічно-обрядового застосування, символ Бика зобража-

ється в естетичних глиняних іграшках, у розписі. Також у зооморфних елементах — присвятах Бик: це і рогоподібні виступи над входом на глиняних моделях храмів, і символічні “рогаті” глиняні трони, на яких розміщувалися антропоморфні фігурки жінок, символізуючи запліднення Природи і поєднання стихій — повітряно-вогняної із Землею і вологою. Загалом, культура Трипілля характеризується високим, як на той час, розвитком науки, релігії і філософії, концепцією їх нероздільності. Про це свідчать обсерваторії Трипілля, геометричні керамічні артефакти із зображеннями обрядових, філософсько-світоглядних символів, небесних світил і астрономічного календаря. Культовий храм тут слугував і календарною обсерваторією. Обидві ці культури — матеріальна і духовна — у трипільців були нероздільні. Численна ж перевага символів бика і жінки в трипільській пластиці вказує на значущість космогонічного культу, символом якого були Бик і Праматір — Космос і Земля. Дослідник Олександр Знойко про культ Бика у Трипіллі пише: “На території України виявлено багато археологічних знахідок, які свідчать про першорядність Волоса в пантеоні племен трипільської культури” [1].

З плином часу, збільшення знань про земні та астрономічні явища привело до розподілу символу Бика на кілька обособлених сутностей за функціями: Велеса, Перуна, Ярила, і його друге уособлення — Семиярила (Сімаргла, або Руйовита у полабських слов'ян). Сонце, як астрономічне тіло, уособив Ярило. До нього перейшло і філософське ототожнен-

ня із ярою силою запліднення природи Сонцем, яке щороку відновлює життєдайну силу і пробуджує весняне буяння. Але відгомін культу Бика, як першопочаткового символу, зберігся у величальному звертанні “Яр Тур”, яке вживалося на Середній Наддніпрянщині до часів Київської Русі. До назви Сонця (Яр) додавали одну з назв небесного Бика: “Яр Тур” (“Сонце-Бик”), хоча у найдавніші часи — це само по собі було назвою весняного Сонця [1].

Вогняне Сонце літнього сонцестояння — бог Семиярило (літописне Сімаргла) — споріднені образи цього божества присутні у різних народів. Відомий мовознавець-славіст Московського університету Г. Дяченко, досліджуючи усі літописні джерела, дав вичерпне пояснення етимології і семантики імені Сімаргла. Узявши найменш змінене, стародавнє Семаєргла, цей філолог вичерпно довів його походження від поєднання двох слів: “Сема” (“семи” і “єргъла” із придиховим “z” (Ярило, в російських областях — вживається і “Ерило”). Тобто Сімаргла-Семиярило — це символ сонця у літнє сонцестояння. Свято “семи Ярил” — єднання вогню Сонця у своєму піковому періоді із водою відбувалося в ніч на Купала — 23 червня. Це була присвята найінтенсивнішому періоду календарної сонячної активності. У полабських слов’ян, наприклад, бога “семи Ярил” іменували Руєвитом — уособленням руйнівного Сонця. Він — бог нищівного Сонця, зображуваний семиликим велетом із сімома мечами — атрибутами агресії і війни, восьмий меч — оголений — він тримав у руці. Це досить пізно знайдене

зображення, датоване I ст. н. е. Семиярило (Симаргла, Руєвит) — це теж астрономічне уособлення Ярила-Сонця, але в певний період його руху. Це Сонце, яке проходить 7 зодіакальних сузір’їв за трудову половину року (весняно-осіннє півріччя) в календарях первісних народів [1]. Відголоски культу Тура знаходимо у полабських слов’ян і в зображенні голови бика на щиті бога Радегаста. З такими військовими щитами наші предки захищали міста Чернігівщини.

Лунарним уособленням став Велес-Волос, що успадкував від культового першобразу різноманітні форми “рогатої” зовнішності — від зооморфної бичачої, або антропоморфної, до зображення самих лише рогів у формі півмісяця. Із прийняттям християнства відбулася своєрідна трансформація цього образу. Із язичницького божества — нічного повелителя господарства, знань і магії, він перетворився на злого духа, антагоніста християнського бога-Творця — Сатану. Місячно-бичача природа одного з верховних східнослов’янських богів Волоса може пояснювати і згадування на святочних гуляннях Тура-Сатани [6], і гнівні заклики митрополита Георгія: “Аще хто цілує місяць, да буде проклятий” [7].

Грім, схожий на ревіння бика і дощі, що запліднюють землю поживною вологою, із плином часу і розширенням відомостей людини про світ, персоніфікувалися в образі слов’яно-балтійського бога-громовержця Перуна. Формування його космогонічного і міфологічного образу має ще праіндоевропейське

походження. Про культ Громовержця у слов'ян, безпосередньо пов'язаний із темою Бика, повідомляв ще у VI ст. Прокопій Кесарійський: "Вони (слов'яни. — *Авт.*) вважають, що один із богів, творець блискавок, є володарем над усіма, і йому приносять в жертву биків та справляють інші священні обряди" [8]. Перун і нині побутує у фольклорі багатьох слов'янських народів, а вперше він згаданий у "Повісті минулих літ" у записах за 907-й і 945-й роки. Ім'я його походить від слова "прати", тобто бити, й означає "той, що б'є". Перун їздив по небосхилу колісницею, запряженою двома велетенськими козлами, крешучи з хмар громи та блискавиці і зрошуючи землю благодатними дощами. Функцію запліднення дощем землі Перун, як втілення грозової стихії, перейняв з культу Бика, а від Перуна, у свою чергу, — християнський святий Ілія-пророк. Власне, сама блискавка раніше теж називалася перуном. Як уособлення зодіакальних функцій в астрономічному культі Русі, Перун — назва зодіакального сузір'я, відомого в науці як Стрілець. Дослідник Знойко зазначає: "Перун — це давнє наймення зодіакального сузір'я, яке було божеством, а в сучасній астрономії носить ім'я Стрільця. Праслов'янська назва Стрілець пізнішого походження, ніж назви Перун і Стрибог" [1]. Незважаючи на надзвичайну стародавність культу Бика як громовержця, його відголоски простежувалися у східних слов'ян навіть за християнства. Це і обряд заколювання бика в день Ілії-пророка, що замінив собою древнього бога-громовержця. І багато загальнослов'янських міфів

та повір'їв, обрядів та прислів'їв, пов'язаних із Перуном. Скрізь він бог дощу, блискавки й грому.

Володимир, після приходу до влади шляхом братовбивчої війни, відчував надто вільні відносини між центром у Києві і доокружними племенами. До того ж, боротьба за престол сильно розхитала політичну ситуацію, і ставлення до князя, який прийшов кривим шляхом до влади, було не з кращих. Один зі шляхів володіння помислами людей — є монополізація їх духовних цінностей. Про першу релігійну реформу Володимира у "Повісті минулих літ" Нестора написано так: "І почав княжити Володимир у Києві один, і поставив кумирів на горі за теремним двором: Перуна дерев'яного, а голова його срібна, а вус золотий, і Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Симаргла, і Мокош. І жертви їм приносили, називаючи богами, і приводили до них синів своїх, і жертви приносили бісам, і оскверняли землю требами своїми. І осквернялася кров'ю земля Руська і гора та" [9]. Попри те що перша релігійна реформа Володимира має небагато загадок, чітко простежується його намір закріпити власне княжіння за допомогою об'єднання і монополізації релігії. Але чому саме шість божеств? Можливі два критерії, якими керувався князь при відборі кандидатур до пантеону: або покровительство богів певним племенам, або покровительство професіям. У першому випадку число шість збігається із кількістю племен, що входили тоді до складу Русі (поляни, древляни, сіверяни, дреговичі, кривичі й слов'яни новгородські). Але

водночас суто племінний зв'язок із божествами вже був утрачений, оскільки функції божественних образів трансформувалися разом із розвитком філософських уявлень і знань про навколишній світ. Поряд з науковими ототожненнями, кожен з богів мав і певні соціальні ролі. Вірогідніше схилитися до спрощення релігійних уявлень шляхом обмеження богів володимирового пантеону лише соціально-професійними функціями, і позбавленням їх від науково-філософських надбудов.

Над усіма іншими божествами пантеону був піднятий золотовусий Перун. Його ідол стояв на пагорбі у Києві ще за князя Ігоря — перед ним русичі клялися на вірність договору з Візантією у 945 р. Поставлено було цей ідол, можливо, ще за Олега: у 907 р. під час укладення договору з Візантією під стінами Константинополя Олег та його воїни присягалися “своєю зброєю і Перуном, їх богом, та Велесом, богом худоби”. Але тоді ні Перуну, ні Велесу не приносили в жертву людей. Якщо ритуали людського жертвоприношення мали місце за Володимира, то як частина його релігійної реформи були введені за зразком ритуалів у азійських народів. На Русі в жертву богам приносили плоди землеробства та господарювання — в основному хліб або зерно, птицю, на великі свята — худобу. Ритуальне ж убивство людей у традиціях наддніпрян відбувалося лише у трьох випадках, і всі вони спричинялися війною або смертю. Перше — ритуальне самогубство за загрози полону. Оточений слов'янин мав битися яро і до останнього, а за загрози бути взятим у полон — про-

тинав собі груди мечем. Древня система сакральних вірувань слов'ян пов'язувала полон земний із вічним полоном у потойбіччі. У згадках візантійських істориків, зокрема Льва Діакона, відбивається жах і захоплення нашими пращурами: “Русичі спричинювались до чудесної ярости та ... протинали собі серця мечами, коли не мали вже рятунку: бо бажали цим зберегти собі вольність у наступному житті” [10]. Другий допустимий випадок ритуального вбивства людини у слов'ян — забій полонених ворогів на військових тризнах за полеглими русичами. Знову ж у історика Льва Діакона читаємо: “Вночі, у сьйві місяця, виходили палити тіла друзів та братів, що лежали у полі; заколювали полонених над ними та з якимись священними обрядами занурювали немовлят у струї Дунаю” [10]. Тут — свідчення усвідомлення сакральності життя нашими язичницькими пращурами, навіть не надто сентиментальними, посіченими життям воями. У часи впровадження християнства згаданий древній обряд занурення немовлят у води із охоронними замовляннями був запозичений християнами як обряд хрещення. Третій допустимий випадок ритуального позбавлення життя пов'язаний зі смертю близької людини. Полишати життя вслід за померлою рідною або коханою людиною мали право ті, хто не бачив свого життя без померлого і хотів приєднатися до нього у Роді Небесному. Традиції ці зберігались на Русі навіть після впровадження християнства. Згадки про цю традицію можна побачити у спеціальних церковних повчаннях. До них належить

“Слово святого Діонісія про жаліючих”. У цьому творі автор пише про цей слов’янський ритуал: “Єсть лі отшедшим отселе душам, тамо кая полза от желенія?”, “Діавол желе-ню учіт і іним бо творіт резатіся по мертвих, а іних в воде топітіся нудіт і давітіся учіт” [11].

У дохристиянській Русі було поширеним обожнення померлих предків, долучення їх до лику Рода Небесного. Слов’янське неоязичництво нині ввело характерне поняття для цього автохтонного явища — родотейзм. Вірили, що після смерті і відходу до Ірійських чертогів, пращури єднаються із Небесним Родом, набуваючи вищих якостей. Тому від прихильності “дідів” (“цурів”, “щурів”, “пращурів”) багато в чому залежить доля нащадків. Померлим родичам влаштовували розкішні поминки, гірки і тризни — ігрища зі змаганнями та гуляннями, вшановували їх у певні дні протягом року, прикликали на частування. Стосовно людських жертвопринесень у Подніпров’ї, то згадок про них майже не зустрічаються, крім “Повісті минулих літ”. Звідси робимо висновок, що людські жертви ідолам були не характерним для Русі явищем, і введені були за першої релігійної реформи князем Володимиром. Також особливістю філософського світогляду слов’ян є та обставина, що на Русі в епоху язичництва не було уявлень про пекло — потойбічні світи вічних мук, не було і культу “злих” сил. Усі язичницькі боги слов’ян пов’язані з водно-небесно-земним буттям. Пантеон язичницьких духів і богів Нави і Прави — універсалізовані теїстичні уособлення сил природи й астроно-

мічних явищ, покровителі календарних періодів, професійної, родинної і статевої функції у суспільстві.

Попри філософську і містичну складові, як і за далеких часів, релігійні уявлення слов’ян Русі були нероздільні з науковими здобутками сивих часів, оскільки накопичували знання у людській пам’яті. У своїй книзі “Міфи Київської землі” визначний дослідник Знойко пише: “...язичництво Русі було великим досягненням цивілізації Надсередземномор’я: всі боги, знані ще за часів князя Володимира, згадки про яких знаходимо у давньоруських літописах й фольклорі, отожднювалися із сузір’ями й небесними тілами. Циклічність проведення обрядів відповідала руху сузір’їв”. У книзі подається зоряна карта астрального культу Русі, науково обґрунтовано весь міфологічний пантеон Київської Русі та найстародавніші міфи предків і попередників нашого народу [12]. Стародавній календар свят наших предків майже не змінився, тільки був понівечений нововведеннями християнської церкви. Прив’язання до аутентичних культів християнських святих, без пояснень природної сутності, стерло з пам’яті наукове підґрунтя релігійних образів язичництва слов’ян. Але копіткою працею багатьох шанованих дослідників вдалося віднайти міфологічно-наукові паралелі і навіть визначити космогонічні концепції прадавніх вірувань. А у сформованому у слов’ян двовір’ї, за часів накладання філософсько-міфологічних християнських концепцій на язичницькі знання, визначити, які із святих мають імена

давніх богів. Так, ми і досі відзначаємо Різдво Світла (Коляду) на зимове сонцестояння, проводжаємо зиму і зустрічаємо весну на Колодія (Масляну), частуючи один одного млинцями — символом Сонця. Більшість зодіакально-обрядових свят збереглися: Водосвяття, Стрітіння, Колодій, Великдень (весняне рівнодення), Радуниця, Зелені свята, Купало (літнє сонцестояння), Іллін день (трансформований християнством день Перуна), Спаси, Здвиження, Радогощ (осіннє рівнодення), Покрова. Досі наддніпряни вшановують Оранту-рожаницю та Покрову. У вишивці і писанках слов'ян присутні космічні сварги і сонячні оленці, і все та ж Богиня-Берегиня, образ якої ще з палеоліту втілює незбориму плідну силу землі, що підтримує нас і досі.

Література

1. *Знойко О. П.* Міфи Київської землі та події стародавні. — К.: Молодь, 1989.
2. *Шолов Ю.* Праісторія Руси-України VII тис. р. до н. е. — I тис. р. до н. е. — К., Хмельницький: Українське козацтво, 1998.
3. *Кишишин А. Г.* Древнее святилище Каменная Могила // Опыт дешифровки протоархива XII–III тысячелетий до н. э. — К.: Аратта, 2001.
4. *Черниш Е. К.* Ранньотрипільське поселення Ленківці на Середньому Дністрі. — К., 1959.
5. *Бибилов С. Н.* Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре. К истории ранних земледельческо-скотоводческих племен на юго-востоке СССР // Материалы и исследования по археологии СССР. — № 38. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1953.
6. *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси. — Изд-во “Наука”, 1987.
7. *Фаминцын А. С.* Божества древних славян. — Вып. 1. — СПб., 1884.
8. *Прокопий Кесарийский.* Война с готами. — М.: Наука, 1950.
9. *Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1372 г.* — СПб.: Вита Нова, 2012.
10. *Лев Диакон.* История / Пер. М. М. Копыленко. Комментарии М. Я. Сюзюмова и С. А. Иванова. — М., 1988.
11. *Гальковский Н. М.* Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси. — В 2-х т. — М.: Индрик, 2000.
12. *Знойко О. П.* Міфи Київської землі та події стародавні. — К.: Молодь, 1989.